

Пам'яти М. Драгоманова.

(† 8 липня 1895 року).

Рік п'ятнадцять тому році ми-
нуло вчора, як на далекій чужині, в
Софії, помер один з найважчіших
діячів українського національного
відродження—Михайло Драгоманов. Це був наш перший за нових часів
висланець в Україну до Європи, пер-
ший атаман український при дворі
європейської культури,—і двадцять
років він в честь провадив свою тяж-
ку місіюстоючи на авансцені українського життя перед Європою. Ка-
жу—тяжку місію, бо обставини за-
яких Драгоманов довелось працюва-
ти для України її урядівства, на чу-
жині, були виключно нещасливі. Не-
агадуючи вже про загальні умови
еміграційного життя, яких Драго-
манову судилося закуптувати на со-
бі повною мірою, довелось занепа-
тому: й де-чого гіршого—загальнюю-
чу апатії до справи, занепаду громадсь-
кої справи на Україні і того настрою,
що приводив Драгоманова, як він
сам признавався, до думки, що з його
«емігрантів» моральний, всовим без-
грунтівний». Це «моральне еміграント-
ство”—то певне найтіжче з того, що
може занепасти людина, яка звикла в
турії для гуртового, громадського
для працювати. І проте хоч яка ве-
ликана небезпека була для Драгомано-
ва опинитися в становищі «мораль-
ного емігранта», він ним не зробився.
Коли порвались були старі зважки
його на Україні, він вібрає у Галичині;
громадку однодумців і підлівів пра-
пор нового напряму, він серед єв-
ропейського культурного громадян-
ства неутомно ширив звістки про до-
рогу йому справу, він не покладаючи
рук працювання для політичного і на-
ціонального освідомлювання та вихо-
вання своїх земляків по всіх частин-
нах української землі. Драгоманов пра-

рював, вірив і надіявся. Надіявся, як
посвідчив один з його співробітників у Болгарії, вернувшись не тільки ду-
хом, але й тілом туди—додому, куди
скрізь і завжде обертались думки його.
Правда, останній надії не довелося
справдитися, але що він духом давно
вже повернувся «додому», що мораль-
ний емігрант він не оставав на чу-
жині—це показують ті голоси подя-
ки, які луvalи на Україні під час
його зустрічі, і ті вислови великого
жalu, що тужно забрекніти під час
чорону. І не тільки жалю, бо і свою
смерть, як і життя він усе ж таки
зробив те саме діло, що й за життя
справдяя, так само відливав людей до
праці на користь рідного краю, як і
в своїх писаннях. Шоб показати, що
як-раз таке враження зробила на Україні
смерть Драгоманова, я доволю
собі візвести тут невеличкий уривок
з листа другого невсипущого пра-
цьовника, якого свіжо похвалив Украї-
на—Вориса Гріченка. Ось що
між іншим писав він під час враженням
смерти великого наuczителя.

Плакати мусимо над його труною.
Плакати? Тільки плакати?

Хиба в наших душах нема ні тро-
хи сил на боротьбу з тим, з чим ми муси-
мо боротися і не можемо не боротися,
коли хочемо жити?

Ні, найкращою пошаною мертвому
борцю, найкращим йому монументом
тільки ю можуть бути не слози я жал
наш, а праця неясницька в дусі тих ідей,
що в куні з ім і ми вважаємо за ідеї
правди й світу. І ця праця буде, не мо-
же не бути!

Так писав і—найголовніше—так
робив Гріченко. І разом з йм так го-
ворило і—найголовніше—так робило
чимало інших людей на Україні.
«Моральний емігрант» Драгоманов
не був николи для України, але де-
дал, то близький він стає нам, бо все
більше шириться його думки і погля-
ди між нами.

^{*)} М. Павлик. М. П. Драгоманов. У Львові,
1896. Стр. 151.

Які думки?

В стислій формі, кількома фраза-
ми він сам же й висловив ту про-
граму, що й служить ціле життя своє.
Ось вона, його власними словами пре-
реказана.

Коли я претендую на що-небудь, то
личищу на те, щоб пропонувати і пробу-
вати прикладом до політичної практики ті
провідні думки, до котрих дійшли в 40-і
роках славні братчики Кирило-Мефодіє-
вські і котрі лежали в основі українського
народолюбства могли і товаришів, у на-
шій молоді часі, в 60-і та 70-ті роки, звісно,
з олімпіанами, котрі принесли всес-
вітній наукі і політиці в нові часи^{*)}.

В такому трактуванні справи й
лежить причина великої відлуки
Драгоманова на сучасні покоління, секрет
їого успіху, що на наших
очах все зростає. Він узяв з старої,
але неизбітної програми української П-
новіміруї основи, доторчив до них
забутки всеєвропейської науки і політи-
ки в нові часи і творчим синтезом
дав те, що стало підвальним сучас-
ного українства. Гострим розумом
своїм Драгоманов умів одріжити не-
похітні основи од дочасних, випад-
кових домішок, і беручи тільки пред-
иш, став тим мостом, що поєднав ми-
нуле українства з його майбутнім.
Після програми Кирило-Мефодіє-
вських братчіків наука Драгоманова
була першим визначним етапом у по-
літичному розвитку українства, як
перша спроба синтетичної системи в
українстві. Етап цей має й досі ще
не пройшли і всі девідерати Драго-
манова такими лишилися і по цей
день. Це вже одно, полишаючи зага-
дану синтетичність думок Драгоманова,
надає їм дівній свіжості. Листи
Драгоманівських писаннях не зажо-
тили од часу і не зів'ли його палкі
заклики до праці на користь рідного
народу на нових підвалах. Воно
не тоді—і в наші часи новим оста-
лося...

Свою мисію висланця, як бачимо,

Драгоманов виконав. Ті обов'язки,
що взявші на себе, справляв він не
ухиляючись до самого смерті, поки
душа в тілі була... Але чи виконало
українське громадянство свої обов'язки
перед пам'ятю великого національ-
ного діяча? Чи забезпечило воно іде-
ям небіжчика вільне й широке ро-
зповсюдження і чи знає воно саму
особу Драгоманова так, як вона того
аслужила? Сумну відповідь мусимо
на це дати.

Що в перші роковини смерті Дра-
гоманова українська радикальна гру-
па у Кракові скликала збори, на
яких між іншими знято было пітання
ї про видання творів Драгоманово-
ва і обмірковано навіть самий проект
такого видання. Отже й досі ми не
маємо повного видання тих творів.
Правда, багато ді-чого з їх видруко-
вано на ново і справляє свою велику
службу, але систематичного, повного
видання, на сором нам, ми таки не
маємо. Спадщина, яку лишив нам
Драгоманов, значною частиною ле-
жить ще без усікого вжитку і через
це не дає тих відстиков громадської
справи, які могли б давати. Це тор-
кається не тільки таких творів, що з
самої природи своєї раковині буди-
ли на малі гуртки спеціалістів, як от на-
укові праці, але й таких, що призна-
чені широким кругом громадянства.
Єсть, напр., один з найцікавіших
підбінцістичних творів небіжчика
«Листи на Наддніпрянську Україну»,
що друкувались у «Буковині». Хто в теперішнього покоління
мав час читати ті «Листи»? Не по-
милюсь, сказавши, що на Україні хі-
ба однини чуши про них. А все че-
рез те, що перше видання їх давно
роздійшлося, а нового так тільки й не
зроблено. І от пропадає даремно той
капітал думки та інтелекту, що влож-
ений був автором в згадані «Листи»
та й інші твори, які школа в того
ромадської справі виходила—про це, думаю, не треба говорити... Так само

не маємо ми ні докладного життєпи-
су Драгоманова, ні наяву матеріалів
до такого життєпису, під всесторон-
ньою оцінкою діяльності тієї людини,
якоти ми так пишамося не тільки се-
ред себе, а й перед чужинцями. Правда, частина матеріалів, в формі
лигурії, спомінів то, що вже вже
опублікована заходами на більші д.д.
Павлика та Франка; де-що має з'яви-
тися в найближчому часі, як от де-
в'ятитомова «Переписка Драгоманова
з М. Павликом»,^{*)} про яку були не-
давно одовіщення по газетах. Хоч це
ще далеко не ввесь потребний mate-
rial, але й він дає вже багато для того,
щоб зрозуміти особу, характер і вагу
діяльності Драгоманова і дати
їго оцінку для вжитку ширшої
ромади. Не треба забувати, що ді-
яльність Драгоманова припадає на
дуже цікавий час українського ві-
дородження з 60-х до 90-х років мину-
лого віку, і історія його життя разом
з тим мусить бути частиною й історії
ромадського розвитку на Україні
за той же час.

Отже українське громадянство по-
винно нарешті сплатити ту заleg-
лість, що має на собі перед пам'ятю
Драгоманова, а саме—подбати про
пояс систематичне видання творів
Драгоманова та докладного його
життєпису й оцінку його діяльності.
Не жахучи вже про те, що це націо-
нальна повинність наша, такі видан-
ня безперечно себе окуплять тією си-
лою ідейного змісту й моральної ви-
держки, на які такими багатими бу-
ли життя і твори Драгоманова.

Сергій Ефремов.

^{*)} Зміст видання має бути таким: т. I—Пе-
редмова М. Павлика, т. II—лист з р. 1876-
1878, т. III з р. 1878-1881, т. IV—з р.
1882-1885, т. V—з р. 1886-1889, т. VI—з р.
1889-1891, т. VII—1882-1893, т. VIII—
1893-1895, т. IX—показник до листів.
Видання має закінчитися на початку 1911 року.
Виходитиме воно в Чернівцях заходами д. д.
Котуга.